

ლეილა ქველიძე

არაბულ-ქართული ლიტერატურული
ურთიერთობის ისტორიიდან

არაბულ-ქართული კულტურული ისტორიული ურთიერთობები საუკუნეების განმავლობაში ვითარდებოდა და, ბუნებრივია, არაბულ ისტორიულ გეოგრაფიულ ლიტერატურაში საკმაოდაა დაცული მასალები საქართველოს შესახებ. რაც შეეხება არაბულ ლიტერატურას, ამ მხრივ იწვიით გამოწვევის წარმოადგენს მე-19 საუკუნის სირიელი არაბი მწერლის, პუბლიცისტის, საზოგადო მოღვაწის რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის ნაწარმოები „მოგზაურობა კავკასიაში“.

რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნი (1825-1880), წარმოშობით კათოლიკე სომეხი სირიის ქალაქ ალუპოშია დაბადებული. დაწყებითი განათლებაც იქვე მიუღია, ოჯახში, შეისწავლა მამისგან უცხო ენები – იტალიური, ფრანგული, სომხური, თურქული და არაბული; მშობლიურ ენად არაბულს თვლიდა. სწავლობდა ლიბანში კათოლიკურ მონასტერთან არსებულ სასულიერო სემინარიაში.

იგი მოგვიანებით ბევრს მოგზაურობს და 13 წლის ასაკიდან იწყებს ლიტერატურულ მოღვაწეობას.

რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის პოემა „მოგზაურობა კავკასიაში“ დაიწერა 1862 წელს და როგორც ავტორი პოემის დასასრულს მიუთითებს, იგი მიუძღვნა აზდ ალ-კადირ ალჟირელს (1808-1883), რომელიც მწერალი, საზოგადო მოღვაწე და ფრანგი კოლონიზატორების წინააღმდეგ მებრძოლი იყო. ამის გამოც იგი იძულებული გახდა სამშობლო დაეტოვებინა და სირიაში გადასულიყო. 1860 წელს დამასკოში სისხლიანი შეტაკება მოხდა ქრისტიან და მუსლიმ არაბებს შორის. რის შედეგადაც 11 ათასი ქრისტიანი არაბი დაიღუპა. აზდ ალ-კადირი ქრისტიანი მოსახლეობის დასაცავად გამოვიდა. სწორედ ამან განაპირობა, როგორც ჩანს, ჰასუნის დიდი ინტერესი აღნიშნული პიროვნების მიმართ. მოგვიანებით იგი ჰასუნმა პირადად გაიცნო, როდესაც 1860 წლის მოვლენების გამოსაძიებლად ფუად ფაშას ახლდა. ჰასუნი ქებას არ იშურებს აზდ ალ-კადირის მიმართ და პოემის სახოტბო ნაწილში წერს:

“ზოტბას ვუმღერ ჩემს უფალს, ამირს, აზდ ალ-კადირ არაბ
ბრწყინვალეს,

თავისი დროის ერთ-ერთ ღირსეულს, წარჩინებულს, გულუბნეს,
უმწიკვლოს,

გულადი დიდად შეეწევა, ვინც შველა თხოვა ძლევად ბედისწერისა,
უკეთილშობილესია, ისაა ვინც უხვად გასცემს, შეიფარებს ობოლს და
ამხელს ბოროტებას,

უსაზღვროა მისი ხელგაშლილობა, ღირსებები მომზიბვლელი.

ღმერთმანი მან დაიცვა ჩვენი ხალხი, როცა ვერაგულად იღვრებოდა
მათი სისხლი ჭალაკში...”

იქვე აგრძელებს:

“და თუ ქება ვთქვი, ეს იმიტომ, რომ სიმართლე ვიცი, და თქვენც ჭეშმარიტად შევიცანით.

მაღლობის ნიშნად ბედნიერებისთვის თავი მოვალედ ვცანი და ქათინაურებისთვის როდი დავწერე ლექსი. \

დღეგრძელი იყავ ბატონო ჩემო, ქება-დიდება მარადეამ შენს დიდებუებოვნებას” (ლ. რუხაძე, 1983, გვ. 86).

ჰასუნის არ იშურებს სახოტბო სიტყვებს მის მიმართ. უნდა აღინიშნოს, რომ ჰასუნის ყოველთვის ავითარებდა აზრს, რომ ოსმალეთის იმპერიის დიქტატისაგან თავდასაღწევად გამათავისუფლებელ ბრძოლაში ყველა არაბი, რელიგიური აღმსარებლობის მიუხედავად, ერთად უნდა გამოსულიყო დამპყრობლების წინააღმდეგ. სწორედ ამიტომ, მისთვის 1860 წლის მოვლენები სრულიად მიუღებელი იყო, რადგან არაბთა ერთიანობის საწინააღმდეგოდ სწორედ რელიგიური დაპირისპირება იქნა გამოყენებული.

1840 წლის მეორე ნახევარში ჰასუნის თურქეთის დედაქალაქ სტამბოლშია, სადაც, როგორც კრიმსკი აღნიშნავს, ამ პერიოდში პოლიტიკური სიტუაციიდან გამომდინარე, აღუპოვლთა სიმრავლეა (ა. კრიმსკი, 1971, გვ. 221).

სტამბოლიდან იგი ხშირად ჩადიოდა ბეირუთში, სადაც, ევროპელ მისიონერთა მოღვაწეობის წყალობით, ყალიბდებოდა ახალი არაბული ინტელიგენცია – ევროპული განათლებითა და თავისუფლებისაკენ მისწრაფებებით. როგორც ჩანს, ჰასუნს ასევე კარგი სამეცნიერო და ლიტერატურული ურთიერთობები ჰქონდა პროტესტანტ ამერიკელ მისიონერებთან, რომლებმაც ბეირუთში დასავლური კულტურა შემოიტანეს.

1853-56 წლებში, როცა რუსეთ-თურქეთს შორის ყირიმის ომი გაჩაღებული, ჰასუნის თურქეთის იმპერიის დედაქალაქში არაბულ ენაზე საინფორმაციო პოლიტიკურ გაზეტს „მირათ ალ-აჰვალ“ („თანამედროვე მოვლენათა სარკე“) გამოსცემს. აღნიშნული გაზეთის გამოსვლა მნიშვნელოვანი ფაქტია, რადგანაც, მართალია, 1828 წელს მუშაებდ ალიმ გამოსცა პირველი ოფიციალური გაზეთი „ალ-უაკა'ი ალ-მისრია“, მაგრამ ჰასუნის მიერ გამოცემული გაზეთი მთელ არაბულ აღმოსავლეთში არაოფიციალური პრესის პირველ ნიმუშს წარმოადგენს. მისი გამოსვლა მყისვე იწვევს სირიის ოფიციალური წრეების გაღიზიანებას.

აქედან მოყოლებული რიზკალ-ლაჰ ჰასუნის იქცევის თურქეთის ლიბერალურად მოაზროვნე პოლიტიკური მოღვაწეების ყურადღებას. მათ შორისაა ფუ'ად ფაშა – თურქეთის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრი, რომელსაც წარსულში ასევე ეკავა თურქეთის ელჩის პოსტი პარიზსა და ლონდონში. სწორედ მან დაიხსლოვა ჰასუნის და 1860 წელს იგი მიდევნად აიყვანა და მასვე მიანდო საკუთარი ბრძანებებისა და განკარგულებების თარგმნა თურქულიდან არაბულ ენაზე. ეს ის პერიოდია, როდესაც სირიასა და ლიბანში ქრისტიანთა და მუსლიმთა სისხლიანი შეტაკება მოხდა და 11 ათასი ქრისტიანი არაბი დაიღუპა.

ევროპული სახელმწიფოების მოთხოვნით, აღნიშნული მოვლენების გამოძიება მიენდო სწორედ ფუ'ად ფაშას, რომელიც ევროპელთა შორის დიდი ნდობით სარგებლობდა. სწორედ აქ გაეცნო ჰასუნის აზრს ალ-ჟადირს, რომელმაც უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა მასზე და მოგვიანებით პატივისცემის ნიშნად უძღვნა კასიდა „მოგზაურობა კავკასიაში“.

სირიასა და ლიბანში დამთავრებული გამოძიების შემდეგ ფუ'ად ფაშა, დაბრუნდა რა სტამბოლში, 1861 წელს დაინიშნა დიდგვირად. მან საკუთარი

კეთილგანწყობის ნიშნად ჰასუნს საბაჟოს ინსპექტორის თანამდებობა უბოძა. 1862 წელს კი ჰასუნი მდიენის რანგში ფუად ფაშას თან გაჰყვა ლონდონის მსოფლიო გამოფენაზე და სწორედ აქედან იწყება რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის წინააღმდეგ ინტრიგები. მის წინააღმდეგ აშკარად გამოდის მწერალი, ყოფილი ქრისტიანი მარონტი, შემდგომში გამუსლიმებული ფარის აშ-შიდიაჟი (1904-1887).

შიდიაჟი, თავდაც მწერალი-პუბლიცისტი, 1860 წლიდან სტამბოლში არაბულ ენაზე გამოსცემდა პრიოტურქული ორიენტაციის გაზეთს „ალ-ჯავაიბ“. ჰუსეინისა და შიდიჟის ურთიერთობებში, სავარაუდოდ, ლიტერატურულ-პუბლიცისტურ მეტოქეობასთან ერთად, დიდ როლს ასრულებს რელიგიური ფაქტორიც.

1859 წელს დაიწერა ჰასუნის ცნობილი ტრაქტატი „ისლამის მხილება“, რომელიც ხელნაწერის სახით ვრცელდებოდა ქრისტიან არაბებს შორის და ისლამის კრიტიკას შეიცავდა. მისი შექმნიდან ორი წლის შემდეგ შიდიჟმა, შეიტყო რა ჰასუნის ავტორობის შესახებ, იგი დაასმინა თურქეთის ხელისუფლებასთან. ლონდონიდან დაბრუნებული ჰასუნი, სახელმწიფო სახსრების გაფლანგვის ბრალდებით, დააპატიმრეს. მას სიკვდილით დასჯა ემუქრებოდა. მან თავს გაქცევით უშველა და რუსეთისაკენ გაემართა.

უნდა აღინიშნოს, რომ აღნიშნული ტრაქტატი „ისლამის მხილება“ მხოლოდ 1888 წელს დაიბეჭდა პეტერბურგში მოღვაწე არაბი მწერალ ნაუფალის მიერ გამოცემულ კრებულში, მაგრამ, თურქეთის მხარის მოთხოვნით, კრებული აიკრძალა და მისი მხოლოდ რამდენიმე ეგზემპლარი გადაურჩა განადგურებას (ა. კრიმსკი, 1971, გვ. 227-228).

როგორც ვთქვით, ჰასუნმა რუსეთში გაქცევით უშველა თავს. იგი შავი ზღვით ჯერ ფთოში ჩავიდა და შემდეგ სახმელეთო გზით თბილისისაკენ გაემართა. ამ დროს ჯერ კიდევ არ არსებობდა რკინიგზა თბილისის მიმართულებით.

ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა როგორი შთაბეჭდილება მოახდინა საქართველომ არაბ მწერალზე. კასიდის იმ ნაწილში, რომელიც ბუნების აღწერას – “ვასფს” – წარმოადგენს, ასე გადმოგვცემს საქართველოში ნანახს:

“ვრცელი, ნაყოფიერი ველები. ბუნების ხელმა ბარაქიანად თუ დაარწია აკვანი. მწვერვალებიდან წყაროები გადმოხეთქილან, ხეობებში მოჩუჩუხებენ, ერთად მდინარეში ჩაიღვრებიან.

მათ უკან კავკასიონის მთები და ხეობები ჩამწყრივებულან.

რა მოსატანია დამასკო ან ბარადა ამ სილამაზესთან შედარებით”.

რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნი მოხიბლული იყო საქართველოს ბუნებით, ხალხით:

“მისი ჰავა, წყალი, ნიადაგი უმჯობესია მთელს ქვეყანაზე,

ხალხი კი თვალტანადობით და აღნაგობით ულამაზესია მთელს სამყაროში. ვერაფერს ნახავ თბილისის მშვენიერების, ან საამურად სასმელი კახური ღვინის მსგავსს”.

იქვე წერს:

“ქართველთა და სომეხთა ქვეყნები ჩემი სამშობლო იყო, ვიდრე ჩემი წინაპარი სხვაგან გადაიხვეწებოდა,

აქ დატულია რაც რამ მშვენიერია ძლევაშოსილი არწივის დროშის მფარველობის ქვეშ” (ლ. რუხაძე, 1983, გვ. 85-86).

აქ ჰასუნი, რა თქმა უნდა, “არწივის დროშის ქვეშ” რუსეთს გულისხმობს. მას მიაჩნდა, რომ სწორედ რუსეთის მფარველობით იყო განპირობებული საქართველოს უსაფრთხოება. საკუთარი სამშობლოდან პროგრესული

შეხედულებებისათვის დევნილი, რუსეთში მიემგზავრებოდა და იმედი ჰქონდა, რომ სწორედ რუსეთი იყო ის ძალა, რომელსაც შეეძლო წინ აღდგომოდა თურქ-ოსმალეთის ტირანიას, რომ რუსეთი ყველაზე საიმედო მეკავშირე იქნებოდა არაბული სამყაროსათვის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლაში. ამ დროს კი საქართველო, რომელიც სწორედ იმავე მიზნით შევიდა რუსეთის მფარველობის ქვეშ, უკვე იბრძოდა რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკის წინააღმდეგ.

ჰასუნის საქართველოში, როგორც კასილიდან ჩანს, მხოლოდ ერთი თვით დარჩენილა: “მოვედ ხანგრძლივი ხეტიალის შემდეგ, ერთი თვეა დავაბიჯებ ამ ქალაქის მიწაზე”.

როგორც ჩანს, ჰასუნს არც დრო და არც სურვილი არ ჰქონია, დაენახა ქართველი ხალხის დამოკიდებულება რუსეთის მიმართ.

აღსანიშნავია, რომ თავად ჰასუნის აღნიშნულ კასილას უძღვნის ფრანგი კოლონიზატორების წინააღმდეგ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერს და მას ეროვნულ გმირს უწოდებს, იქვე იმავე კასილაში, როცა საქართველოზე საუბრობს აღფრთოვანებით, თვლის, რომ საქართველოს კეთილდღეობის, სიმშვიდის განმაპირობებელი რუსეთის იმპერიაა.

იმდენად ხედავდა ჰასუნის რუსეთში არაბული სამყაროს მხსნელსა და მოკავშირეს თურქეთის იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, არც კი დაეკვებულა, რომ თავად რუსეთის იმპერია ისეთივე დამპყრობს წარმოადგენდა საქართველოსა და საერთოდ კავკასიისათვის, როგორც ოსმალეთი იყო არაბული სამყაროსათვის.

კავკასიიდან იგი გაემართა რუსეთისაკენ და 1862 წელს პეტერბურგშია. ოსმალეთის იმპერიასთან შედარებით, მას რუსეთში ალექსანდრე II-ის მიერ გატარებული რეფორმები, მიუხედავად მათი არასრულყოფილებისა, მოსწონდა და თვლიდა, რომ თურქეთის იმპერიასა და რუსეთს შორის დიდი სხვაობა იყო. რუსეთის იმპერიაში ხალხი ბევრად უფრო უსაფრთხო და მშვიდ გარემოში ცხოვრობდა.

რუსეთში, როგორც ჩანს, ჰასუნმა შეისწავლა რუსული ენა, რადგან შემდგომში მან კრილოვის რამდენიმე ივად-არაკი თარგმნა. პეტერბურგში იგი იშვიათი არაბული ხელნაწერებით დაინტერესებულა და გადაუწერია ქრისტიანი არაბი პოეტის ალ-ახტალის დივანი (ი. კრაჩკოვსკი, 1956, გვ. 151).

1867 წელს რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის რუსეთიდან ინგლისში გაემგზავრა, სადაც ვააგრძელა პოლიტიკური და ლიტერატურული მოღვაწეობა, დააარსა პატარა გამომცემლობა; თვდაპირველად 1868 გამოსცა წელს საკუთარი კრებული “ნაფასათ”. იგი უძღვნა შეიხ აბდ ალ-კადირს, რომელიც ამ პერიოდში უკვე ევროპაში იმყოფებოდა. ერთი წლის შემდეგ გამოსცა დამოუკიდებელი გაზეთი არაბულ ენაზე, რომელიც ლონდონში ვრცელდებოდა 450 ეგზემპლიარად, რაც მიუთითებს ამ ქალაქში მცხოვრები არაბულენოვანი მოსახლეობის საკმაოდ დიდ რაოდენობაზე. ჰასუნის ბოლომდე ავითარებდა აზრს, რომ ყველა არაბი, რელიგიური განსხვავებულობის მიუხედავად, ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლაში ერთსულოვანი უნდა ყოფილიყო. იგი იმედს გამოთქვამდა, რომ მათ ამ ბრძოლასა და თურქეთის განადგურებაში ევროპა და, უპირველესად, რუსეთი დაეხმარებოდა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ჰასუნის გაზეთების გავრცელება თურქეთის იმპერიის ტერიტორიაზე იკრძალებოდა, თუმცა სირიაში იგი არაღეგალურად ვრცელდებოდა, უმეტესად ქრისტიანულ წრეებში.

ამრიგად, რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის არაბული აღმორძინების ცნობილი წარმომადგენელი, რამდენიმე გაზეთის გამომცემელი, პუბლიცისტი, კრილოვის იგავ-არაკების არაბულ ენაზე მთარგმნელი, არაბული კულტურული მემკვიდრეობის პროპაგანდისტი და ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ მებრძოლი, ბევრს აკეთებდა სირიაში საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობისა და პუბლიცისტიკის განვითარებისათვის. იგი, გამოდიოდა რა ოსმალეთის იმპერიის დესპოტიზმის წინააღმდეგ, ავითარებდა აზრს წინააღმდეგობის მოძრაობაში არაბთა ერთიანობის შესახებ, მიუხედავად რელიგიური აღმსარებლობისა. ამავე დროს თვლიდა, რომ ამ ბრძოლაში გადამწყვეტ როლს შეასრულებდა ევროპის და კერძოდ რუსეთის მხარდაჭერა. სწორედ ამიტომ, მის მიერ გამოთქმული მოსაზრებები საქართველოს, და საერთოდ კავკასიის, შესახებ რუსეთთან მიმართებაში ვერ იქნებოდა მიუკერძოებელი.

რაც შეეხება რეალურ სიტუაციას, საქართველოში არსებობდა იგივე დამოკიდებულება რუსეთის იმპერიის დამპყრობლური პოლიტიკის მიმართ, რის წინააღმდეგაც ასე აქტიურად გამოდიოდა რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის.

შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მიუხედავად იმისა, რომ რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის კასიდა “მოგზაურობა კავკასიაში” მეცხრამეტე საუკუნის ერთი იშვიათი არაბულენოვანი ლიტერატურული წყაროა საქართველოს შესახებ, იგი არ გამოირჩევა მასალის სიუხვითა და მრავალფეროვნებით. ამასთანავე, მასში, ავტორის რუსოფილობიდან გამომდინარე, აშკარად შეიმჩნევა ტენდენციურობა რუსეთის მიმართ.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ლ. რუხაძე, 1983 - ლ. რუხაძე, რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის კასიდა “მოგზაურობა კავკასიაში”, სემიტოლოგიური ძიებანი 1, თბ., 1983.
2. ი. კრაჩკოვსკი, 1956 - Крачковский И., Ризк аллах Хассун, переводчик басен Крылова на арабский язык. Избр. соч. т.3. М-Л. (150-154), 1956.
3. ა. კრიმსკი, 1971 - Крымский А.Е., История новой арабской литературы, Москва, 1956.
4. ვ. სოლოვიოვი, ი. ფილშტინსკი, დ. იუსუბოვი, 1964 - Соловев В., Филштинский И., Юсупов Д., Арабская литература, Москва, 1964.

LEILA KVELIDZE

FROM THE HISTORY OF ARABIC AND GEORGIAN LITERARY
RELATIONSHIPS

Materials about Georgia in foreign literature have always whetted great interests among scholars and the general public. We can find plenty of notes about Georgia in Arabic scientific, historical and geographical resources. As for Arabic fiction we seldom meet the materials dedicated to Georgia. That's why Syrian Arabic writer and public man Rizk Allah Hassun's poem "A trip in Caucasus" is of great importance.

Rizk Allah Hassun (1825-1880) originated from Aleppo, descendant of Catholic-Armenian begins his work in fiction at the age of 13. From 1854 he started political-informational monthly newspaper "mir'at al ahval" (mirror of events) which is considered to be the first Arabic informal periodical publication. The articles were often against the government course. Hassun's reformist ideas and an apparent pro-North orientation often caused indignation of the Government. He evidently fought against Turkey-Muslim hegemony.

In 1862 Hassun immigrated to Russia. Initially he came to harbor city of Georgia Poti from Constantinople through the Black Sea, then he visited Tbilisi where he spent a month. Then he went to Russia along with Georgian military road.

The results of this interesting and long journey were described in his fictional poetic work of 48 baits, "Trip in Caucasus".

The fiction is considered as Kasidi, it contains three parts Vasphy, Madhy and Khamriat, making use of the characteristic features for Arabic Kasidi.

In this poem Rizk Allah Hassun uses such poetic methods which are typical of the Arabic classical qasida. The Language of the poem is classical Arabic.

"A Trip in Caucasus" was published in 1868 selected works in London.

Rizk Allah Hassun is an outstanding representative of the Arabic Renaissance. Hassun was a poet, a publicist, an editor of several newspapers and a translator. He translated Krilov's fables from Russian into Arabic. Hassun was the protector and propagandist of Arabic cultural heritage and struggled against the despotism of the Ottoman Empire.

He claimed that the main thing for all Arabs, in spite of their faith, was to be unanimous against Ottomans. On this way he considered Russia to play the leading role.

Arabic poet Rizk Allah Hassun's fiction work that conveys the author's impressions while making a journey in Georgia, is important with respect of Georgian-Arabic relationships, as the materials of this kind is not distinguished with their abundance.